

Чубук Р.В.

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті визначено критерії професійної компетентності, виявлено показники сформованості компонентів професійної компетентності, охарактеризовано рівні професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів до роботи зі студентською молоддю.

In this article criteria of professional competence are defined, indicators of professional competence components accomplishment are determined, levels of future social teachers professional competence concerning work with students youth are characterized.

Приєднання України до Болонської конвенції передбачає формування спільного освітнього простору, розроблення критеріїв і стандартів вищої освіти європейських країн. Сучасна орієнтація освіти на формування компетентності, як готовності і здатності людини до діяльності та спілкування, передбачає створення педагогічних умов, за яких кожен студент зможе проявити не лише інтелектуальну і пізнавальну активність, але й особистісну соціальну позицію, свою індивідуальність, проявити себе як суб'єкта навчання [5]. Показником якості та кінцевим результатом підготовки майбутніх соціальних педагогів нами визначено професійну компетентність.

Професійна компетентність соціального педагога – це інтегративне особистісно-діяльнісне утворення та цілісна сукупність збалансованого поєднання професійних знань, умінь, навичок, особистісно-професійних якостей і досвіду, що формуються за відповідних педагогічних умов.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність формування професійної компетентності зумовлена тим, що від рівня її сформованості, значною мірою, залежить рівень розвитку суспільства в цілому та кожної людини зокрема. Для того, щоб розкрити механізм адаптації та ефективної взаємодії особистості в мінливих соціокультурних умовах, потребує вивчення зміст і структура компетентностей. На підставі визначення сутності професійної компетентності соціальних педагогів було конкретизовано компоненти її структури, що дало змогу провести діагностичну роботу, виявити критерії та показники і визначити рівні сформованості означеної компетентності.

Мета статті – конкретизувати критерії, показники та рівні професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів до роботи зі студентами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, засвідчив, що у науковій літературі простежується досить неоднозначний підхід до визначення сутності понять „критерій” та „показник”. Критерій (у перекладі з грецької – засіб судження, переконання, мірило) – це мірило для визначення оцінки предмета чи явища; ознака, взята за основу класифікацій [7]; підстава для оцінки чогось [8]. У педагогічній теорії під критеріями розуміють ті якості явища, що відображають його суттєві характеристики, а тому підлягають оцінці [2]. У загальному вигляді критерій – це важлива і визначальна ознака, яка характеризує якісні аспекти явища, його сутність. Показник становить кількісну характеристику явищ, які дають змогу зробити висновок про їхній стан у динаміці [7].

Для нашого дослідження важливими були позиції З. Курлянд [4] та С. Савченко [6] щодо сутності поняття „критерій”. Зокрема, З. Курлянд [4] визначає критерій як мірило оцінки, судження; як необхідну та достатню умову прояву або існування явища чи процесу; вважає, що розгляд будь-якої досліджуваної величини повинен включати в себе не лише її ознаки, а й критерії, які визначають вираженість тієї чи іншої ознаки в розглядуваному процесі або явищі. С. Савченко [6], характеризує критерій, як ознаку, на основі якої здійснюється оцінка, визначення чогось; судження, оцінки якогось явища, а під показниками – ступінь її про-

яву, за яким можна судити про її сформованість і розвиток.

Резюмуючи вищезазначене, ми дійшли висновку, що критерій – це набір ознак та властивостей явища, об'єкта, предмета, які дають змогу судити про його стан, рівень розвитку та функціонування. Поняття „критерій” за сутністю більш ширше, ніж показник, тому можлива ситуація, коли за одним критерієм існує ціла система показників. Разом з тим, критерій і показник тісно взаємопов'язані: науково-обґрунтований вибір критерію значною мірою зумовлює правильний вибір системи показників, а якість показника залежить від того, наскільки він повно і об'єктивно характеризує прийнятий критерій.

У психодіагностиці, психології та педагогіці використовують суб'єктивні критерії. До числа таких критеріїв належать оцінки, судження, висновки про об'єкт дослідження, які зроблені експертом. Для більшої об'єктивізації такої оцінки одержані результати підрахунків усереднюються шляхом знаходження середнього арифметичного [3].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. При вивченні наукової літератури не виявлено напрацювань щодо виокремлення критеріїв та показників для визначення рівнів професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів до роботи зі студентською молоддю, що й зумовило доцільність їх розгляду.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу теоретичного матеріалу та виходячи з того, що показником якості підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи зі студентською молоддю визначено професійну компетентність, структуру якої складають теоретичні знання, професійні уміння, навички та особистісно-професійні якості, було виокремлено критерії. Так, критеріями сформованості означеної компетентності обрано *когнітивний* – оволодіння системою загальнонаукових, психологічних, соціально-педагогічних та інших спеціально-професійних знань, які необхідні майбутньому соціальному педагогу для реалізації професійних функцій під час роботи зі студентською молоддю; *діяльнісний* – оволодіння сукупністю соціально-педагогічних вмінь та навичок, які виробляються шляхом застосування різних прийомів і способів соціально-педагогічної взаємодії. При

цьому професійні знання тісно пов'язані з професійними вміннями та реалізуються у практичній діяльності соціальних педагогів та *особистісний* – наявність сформованих особистісно-професійних якостей соціального педагога, під якими розуміються психологічні характеристики (емоційна врівноваженість, низька тривожність, творче мислення, послідовність у діях, наполегливість, уважність), морально-етичні (відповідальність, гуманність, справедливість, тактовність, доброта емпатійність), психолого-педагогічні (комунікабельність, оптимізм) та психоаналітичні (адекватна самооцінка, прагнення до самовдосконалення) якості, які повинні бути стійкими, суттєвими, адекватними, позитивно впливати на успішність його діяльності та здатність продуктивно функціонувати у системі міжособистісних відносин.

Відповідно до виокремлених критеріїв професійної компетентності (когнітивний, діяльнісний, особистісний) та специфічних функцій соціального педагога роботи зі студентською молоддю (соціально-захисна; професійно-розвивальна; професійно-мотиваційна; соціально-адаптивна; проблемно-орієнтована; сприяння саморозвитку, самопізнанню, самооцінці, самоствердженню, самоорганізації, самореалізації), було конкретизовано ознаки специфічних функцій за допомогою методики Н. Ключєєвої [1]. Названа методика була модифікована нами щодо ознак специфічних функцій соціальних педагогів до роботи зі студентською молоддю, сутність якої полягала у тому, що на основі структури відповідності компонентів та функцій було визначено сукупність ознак. Ознаки специфічних функцій соціальних педагогів до роботи зі студентською молоддю виступили показниками критеріїв. Розробляючи критерії та показники, ми усвідомлювали, що виокремили лише деякі з можливих, акцентуючи увагу на найбільш вагомих. *Ознаками соціально-захисної функції були:*

- знання нормативно-правових документів щодо соціально-педагогічної роботи зі студентською молоддю;
- знання форм, методів і технологій організації соціально-педагогічного супроводу;
- уміння застосовувати на практиці сучасні технології та методи організації соціально-педагогічного супроводу;
- уміння нестандартно підходити до вирішення питань

соціальної підтримки та захисту;

- позитивне ставлення до соціально-виховного середовища ВНЗ;

- розуміння сучасних тенденцій розвитку та становлення особистості. *Ознаками професійно-розвивальної функції були:*

- знання теорії профорієнтаційної роботи зі студентською молоддю;

- знання системи заходів розвитку професійних можливостей студентів;

- уміння проводити діагностику здібностей і профпридатності студентів;

- уміння організовувати творчу діяльність студентів з метою розкриття професійних можливостей;

- наявність власних психолого-педагогічних якостей (комунікабельність, зовнішня привабливість, уміння навіювати та переконувати, оптимізм);

- бажання розвитку здібностей та розкриття можливостей через корекцію соціальних цінностей.

Ознаками професійно-мотиваційної функції були:

- знання теорії мотивації та професійного становлення студентів;

- знання форм і методів організації практичної діяльності студентів;

- застосування мотивації для професійного становлення; сприяння;

- мотивації студентів на професію з урахуванням інноваційних процесів у суспільстві;

- підвищення мотивації студентів з метою саморозвитку;

- усвідомлення мотивів і потреб соціально-педагогічної діяльності.

Ознаками соціально-адаптивної функції були:

- знання теорії соціалізації і адаптації студентської молоді;

- знання системи заходів соціально-педагогічної підтримки та допомоги;

- уміння сприяти соціалізації та адаптації студентів;

- сприяння в організації діяльності студентської соціальної служби;

- власний зразок соціальної поведінки (конкретна позиція та установка);

- наявність соціально-значущих якостей соціального пе-

дагога (гуманність, компетентність, відповідальність, толерантність).

Ознаками проблемно-орієнтованої функції були:

- знання теорії коучінгу та соціального успіху для вирішення соціальних проблем студентів;
- знання сучасних способів активізації навчання та знаходження життєвого балансу (гра, дискусія, тренінг);
- уміння уважно слухати та проявляти інтуїцію під час роботи зі студентами;
- сприяння студентам у вирішенні проблемних ситуацій з метою навчити приймати власне рішення;
- спільна комунікація зі студентами щодо знаходження життєвого балансу;
- прагнення до самостійного вирішення проблемних ситуацій.

Ознаками функції „Сприяння саморозвитку, самопізнанню, самооцінці, самоствердженню, самоорганізації, самореалізації” були:

- знання теорії пізнання та саморозвитку особистості;
- знання і використання методик самодіагностики і самооцінки;
- уміння саморегуляції соціальної поведінки методами інтерактивного навчання;
- уміння організовувати гуртки та клуби за інтересами з метою реалізації творчих можливостей студентів;
- бажання саморозвитку і самопізнання з метою самореалізації;
- стимулювання студентів до самонавчання і самовдосконалення.

Функціонально (за компонентами) ознаки конкретизовано таким чином:

Когнітивний компонент професійної компетентності характеризувався такими ознаками: 1, 2, 7, 8, 13, 14, 19, 20, 25, 26, 31, 32:

- знання нормативно-правових документів щодо соціально-педагогічної роботи зі студентською молоддю;
- знання форм, методів і технологій організації соціально-педагогічного супроводу;
- знання теорії профорієнтаційної роботи зі студентською молоддю;
- знання системи заходів щодо розвитку професійних

можливостей студентів;

- знання теорії мотивації та професійного становлення студентів;

- знання форм і методів організації практичної діяльності студентів;

- знання теорії соціалізації і адаптації студентської молоді;

- знання системи заходів соціально-педагогічної підтримки та допомоги;

- знання теорії коучінгу та соціального успіху для вирішення соціальних проблем студентів;

- знання сучасних способів активізації навчання та знаходження життєвого балансу (гра, дискусія, тренінг);

- знання теорії пізнання та саморозвитку особистості;

- знання і використання методик самодіагностики і самооцінки.

Діяльнісний компонент компетентності характеризується такими ознаками: 3, 4, 9, 10, 15, 16, 21, 22, 27, 28, 33, 34:

- уміння застосовувати на практиці сучасні технології та методи організації соціально-педагогічного супроводу;

- уміння проводити діагностику здібностей і профпридатності студентів;

- уміння нестандартно підходити до вирішення питань соціальної підтримки та захисту;

- уміння сприяти соціалізації та адаптації студентів;

- уміння організовувати творчу діяльність студентів з метою розкриття професійних можливостей;–

- сприяння мотивації студентів на професію з урахуванням інноваційних процесів у суспільстві;

- застосування мотивації для професійного становлення;

- сприяння в організації діяльності студентської соціальної служби;

- уміння уважно слухати та проявляти інтуїцію під час роботи зі студентами;

- сприяння студентам у вирішенні проблемних ситуацій з метою навчити приймати власне рішення;

- уміння саморегуляції соціальної поведінки методами інтерактивного навчання;

- уміння організовувати гуртки та клуби за інтересами з метою реалізації творчих можливостей студентів.

Особистісний компонент компетентності характеризується

ся такими ознаками: 5, 6, 11, 12, 17, 18, 23, 24, 29, 30, 35, 36:

- позитивне ставлення до соціально-виховного середовища ВНЗ;
- розуміння сучасних тенденцій розвитку та становлення особистості студента;
- наявність власних психолого-педагогічних якостей (комунікабельність, зовнішня привабливість, уміння навіювати та переконувати, оптимізм);
- бажання розвитку здібностей та розкриття можливостей через корекцію соціальних цінностей;
- підвищення мотивації студентів з метою саморозвитку;
- усвідомлення мотивів і потреб соціально-педагогічної діяльності;
- власний зразок соціальної поведінки (конкретна позиція та установка);
- наявність соціально-значущих якостей соціального педагога (гуманність, компетентність, відповідальність, толерантність);
- спільна комунікація зі студентами щодо знаходження життєвого балансу;
- прагнення до самостійного вирішення проблемних ситуацій;
- бажання саморозвитку і самопізнання з метою самореалізації;
- стимулювання студентів до самонавчання і самовдосконалення.

Ступінь прояву ознак визначався за такою шкалою балів: 0 балів – ознака не виявлялася; 2 бали – ознака виявлялася не явно, могла змінюватись; 4 бали – ознака виявлялася чітко. Оцінка 4 бали відповідала стратегічному рівню сформованості професійної компетентності; оцінка 2 бали відповідала тактичному або стратегічному рівню, а нижче 2 бали – початковому рівню. Охарактеризуємо рівні професійної компетентності.

Стратегічний рівень – характеризував майбутніх соціальних педагогів з сильною мотивацією, підвищеним інтересом до соціально-педагогічної роботи зі студентською молоддю, усвідомленням цінності соціально-педагогічної діяльності для суспільства на рівні морально-етичних відчуттів. Активність, усталеність та ініціативність у процесі цієї

діяльності проявлялися незалежно від зовнішніх обставин її виконання. Студенти (майбутні соціальні педагоги) генерували нові ідеї та гіпотези, вміло застосовували інновації у своїй професійній діяльності, використовували набуті знання, уміння і навички під час виконання професійних функцій соціального педагога під час проходження соціально-педагогічної практики, вирішували нестандартні навчальні завдання, розробляли програми самовдосконалення тощо. Практична діяльність мала інноваційно-творчий характер з високою пізнавальною активністю. Майбутні соціальні педагоги вирішували проблеми стратегічного характеру, значущі для розвитку індивідуальності студента, розробляли плани для досягнення стратегічних цілей.

Тактичний рівень – був характерним для студентів переважно з позитивним ставленням до майбутньої професійної діяльності, осмисленням мотивів, цілей, потреб соціально-педагогічної роботи. Для студентів на цьому рівні було властивим усвідомлення необхідності використання сучасних технологій, позитивний прояв інтересу та бажання впроваджувати нові методики роботи зі студентською молоддю. На цьому рівні соціально-педагогічна діяльність зумовлена як внутрішніми, так і зовнішніми мотивами, задовольняла потребу студентів у саморозвитку і самовдосконаленні та відповідала їхнім особистісним потребам. При цьому, нові нестандартні ситуації викликали в них деякі ускладнення. Діяльність студентів відбувалася на підставі позитивної спрямованості на результат, виявлялись уміння встановлювати довірливі відносини, які необхідні для роботи соціальному педагогу зі студентською молоддю. Вони вирішували локальні завдання або завдання тактичного характеру з метою досягнення власних цілей студентів.

Оперативний рівень – характеризував студентів з позитивно-пасивним ставленням до майбутньої соціально-педагогічної діяльності. Такі студенти майже не проявляли ініціатив під час навчання і проходження практики, вони могли виконувати завдання лише за зразком або за аналогією, знали прийоми проте не вміли їх ефективно використовувати залежно від зміни соціально-педагогічної ситуації. Знання студентів щодо сутності та специфіки професійної діяльності були поверховими, навички не відпрацьованими.

У разі залучення цих студентів до самостійної або індивідуальної роботи спостерігалися хвилювання та невпевненість у діях. Професійна мотивація була низькою. Для студентів на цьому рівні характерним було оволодіння окремими елементами соціально-педагогічної діяльності. Вони могли вирішувати лише деякі поточні завдання оперативного характеру і повсякденні проблеми життєдіяльності студентів.

Початковий рівень – характеризувався наявністю лише деяких сформованих ознак професійної компетентності та відсутністю прагнення до професійного вдосконалення і вивчення специфіки роботи соціального педагога. Вони не виявляли ініціатив і не підтримували нововведень. Активність у процесі соціально-педагогічної діяльності залежала від зовнішніх обставин її виконання, тому у разі ускладнень вони ухилялися від неї, орієнтуючись на оцінку оточення. На цьому рівні студенти мали фрагментарні соціально-педагогічні знання та вміння, консервативні погляди, вони недостатньо володіли професійними функціями соціального педагога, проявляли байдужість. Прагнення до професійного саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації у них були на низькому рівні. Отже, професійна компетентність була недостатньо сформованою.

Для того, щоб виявити рівень сформованості професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів, визначались кількісні характеристики його критеріїв. Результати відповідей студентів за модифікованою методикою, в залежності від суми одержаних балів за наведеною у методиці таблицею, дали змогу визначити рівні сформованості професійної компетентності соціальних педагогів відповідно до поданої шкали: від 55 до 72 балів – стратегічний рівень; від 37 до 54 балів – тактичний рівень; від 19 до 36 балів – оперативний рівень; від 16 до 18 балів – початковий рівень.

Висновки та перспективи подальшого розгляду. Резюмуючи викладене, доцільно зазначити, що означені критерії, показники та рівні професійної компетентності соціальних педагогів потребують постійного вдосконалення. Перспективним є подальше вивчення особливостей формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів, визначення і реалізація педагогічних умов, за яких професійна підготовка цих фахівців буде продуктивною.

Література

1. Клюеева Н.В. Технология работы психолога с учителем. – М.: ТЦ „Сфера”, 2000. – С. 168-176.
2. Краткий словарь по социологии. – [электронный ресурс]. – Режим доступа: 11.03.2004: <www.gubricon.com>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
3. Курлянд З. Н. Методика діагностики і формування професійної усталеності майбутніх учителів. – Одеса, 1993. – 242 с.
4. Курлянд З.Н. Формирование и развитие профессиональной устойчивости учителя: Автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01. – Одесса, 1992 – 39 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Освіта України. – 2002. – №33. – С.4-6.
6. Савченко С.В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді у позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору: Автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.05 / Луганський нац. пед. ун-т. – Луганськ, 2004. – 43 с.
7. Улятовская Е. А. Подготовка будущих учителей по активизации самостоятельной познавательной деятельности младших школьников: Автореф. дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.04. – Измаил, 1998. – 21 с.
8. Уотсон Дж. Психология как наука о поведении. – М. – Л., 1926, Харьков, 1926; статьи К. S. Lashley. – „Psychol. Rev.”, 1925.